

Boverket

Myndigheten för samhällsplanering,
byggande och boende

RAPPORT 2014:31
REGERINGSUPPDRAG

Kunskapssammanställning och exempelsamling till hållbarhetsbestämmelserna i plan- och bygglagen

Kunskapssammanställning och exempelsamling till hållbarhetsbestämmelserna i plan- och bygglagen

Delredovisning av:

Uppdrag att ta fram en vägledning till plan- och bygglagens
hållbarhetsbestämmelser S2014/186/PB

Boverket november 2014

Titel: Kunskapssammanställning och exempelsamling till
hållbarhetsbestämmelserna i plan- och bygglagen
Utgivare: Boverket november 2014
Upplaga: 1
Antal ex: 50
Tryck: Boverket internt
ISBN tryck: 978-91-7563-177-6
ISBN pdf: 978-91-7563-178-3
Sökord: Hållbar utveckling, vägledning, plan- och bygglagen, PBL,
allmänna intressen, mål, planer, program
Dnr: 193/2014

Publikationen kan beställas från:
Boverket, Publikationsservice, Box 534, 371 23 Karlskrona
Telefon: 0455-35 30 50 eller 35 30 56
Fax: 0455-819 27
E-post: publikationsservice@boverket.se
Webbplats: www.boverket.se

Rapporten finns som pdf på Boverkets webbplats.
Rapporten kan också tas fram i alternativt format på begäran.

Boverket 2014

Förord

Denna delredovisning ska användas som kunskapsbas till den vägledning till hållbarhetsbestämmelserna i plan- och bygglagen som Boverket, på uppdrag av regeringen (S2014/186/PBB), ska ta fram till den 30 juni 2015.

Rapporten består av en kortare rapport där uppdrag, tillvägagångssätt och sammanfattande slutsatser från underlaget presenteras samt ett antal bilagor där de olika undersökningsområdena behandlas mer på djupet.

Handlingen är sammanställd av Anette Johansson, Caroline Johansson Fors, Hanna Olin Petersson och Per Stenholm, utredare på enheten för strategisk planering och Patrik Faming, verksamhetsamordnare. Ansvarig för uppdraget är avdelningschef Ylva Aller.

Karlskrona november 2014

Janna Valik
generaldirektör

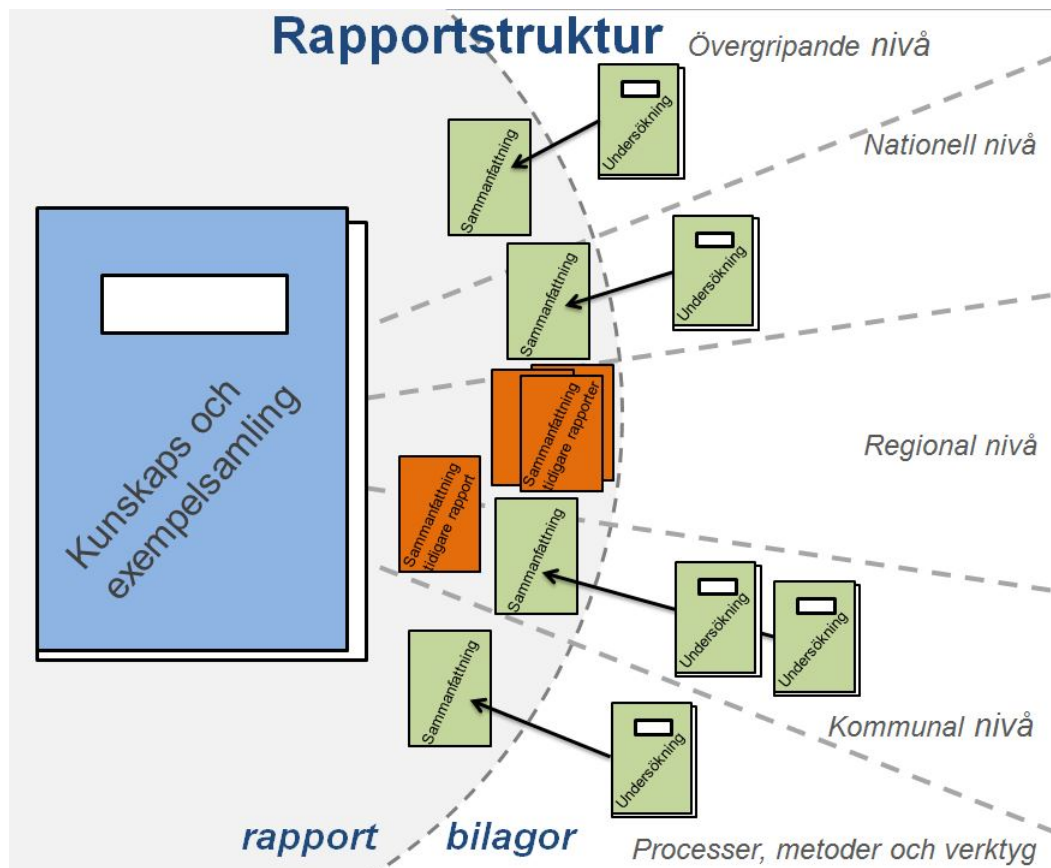
Innehåll

Disposition och läsanvisningar	7
Sammanfattning av problem och möjligheter.....	9
Systemövergripande nivå.....	9
<i>Hållbar utveckling</i>	9
<i>Allmänna intressen</i>	10
<i>Nationella och regionala mål, planer och program</i>	10
Nationell nivå.....	11
Regional nivå.....	11
Kommunal nivå.....	11
Frågor att gå vidare med i vägledningen	13
Bakgrund och uppdrag	15
Syfte	16
Metod	16
Planeringssystemets utveckling – med fokus på allmänna intressen, hållbar utveckling och målstyrning i PBL	17
Övergripande samhällsförändringar har påverkat planeringssystemet17	
Utvecklingen av de allmänna intressena speglar förändringar i samhället.....	18
Svårt att avväga olika allmänna intressen	18
Vissa allmänna intressen får mer genomslag än andra.....	18
Hållbar utveckling	18
Målstyrning	19
Slutsats.....	19
Nationell nivå.....	21
Kommittéer och utredningar som har beröring med uppdraget	21
<i>Bostadsplaneringskommittén</i>	22
<i>Hushållning med mark och vatten - områden av riksintresse</i>	22
<i>Miljömålsberedningen</i>	22
<i>Strategi för miljö kvalitetsmålet God Bebyggd Miljö</i>	23
<i>Plattform för frågor om hållbar stadsutveckling</i>	23
Myndigheters arbete med de nationella målen av betydelse för en fysisk samhällsplanering	24
<i>Det finns otydligheter i målstyrningen</i>	24
<i>Myndigheternas målfokus speglar deras sektorsansvar</i>	24
<i>Myndigheternas arbete med vägledning och uppföljning</i>	24
<i>Konfliktområden</i>	25
<i>Utvecklingsområden</i>	25
<i>Slutsats</i>	25
Regional nivå	27
Regionalisering av nationella mål, planer och program	27
<i>Inte tillräckligt tydlig lagstiftning</i>	28
<i>Svårt att regionalisera de nationella målen</i>	28
<i>Färre och tydliga mål - klara roller och ansvar</i>	28
<i>Utveckla uppföljningen av målen</i>	28
<i>Utveckla regionala arenor och dialogformer</i>	28
<i>Efterfrågade nya planeringsunderlag och mål</i>	29
<i>Tematiska fördjupningar</i>	29
<i>Mål som är svåra för länsstyrelsen att påverka</i>	29
ÖP-resan – utvecklar dialogen om miljömålen	30

<i>PBL och miljöbalken har verktygen – dialogen är metoden.....</i>	30
<i>Tydlig nationell prioritering.....</i>	30
<i>Uppföljningssystemet.....</i>	30
<i>Målen måste bli användbara i den fysiska planeringen</i>	31
Sambandet mellan det regionala tillväxtarbetet och kommunernas översiktsplanering	31
Kommunal nivå	33
Hållbar utveckling och kommunal planering	33
<i>Hur förhåller sig kommunerna till hållbar utveckling?.....</i>	33
<i>Hur hanterar kommunerna allmänna intressen?</i>	34
<i>Hur hanterar kommunerna nationella mål, planer och program?.....</i>	35
<i>Slutsats</i>	35
Kommunala perspektivet ur "ÖP-resan".....	36
<i>Målkonflikter</i>	36
<i>Dialog.....</i>	36
<i>Miljöbedömning och hållbar utveckling.....</i>	37
Hållbar utveckling i fysisk planering och PBL-processer	39
Processer, metoder och verktyg	39
Från ekologiskt fokus till socialt perspektiv	40
Stort fokus på dialog- och samverkansmetoder.....	40
Många pilotprojekt pågår men arbetssätten implementeras inte i någon större omfattning	40
Hållbarhet är inte integrerat i kommunernas översiktsplaner	40
Många hinder för en hållbar stadsutveckling kan hanteras inom fysisk planering och genom implementering av befintlig kunskap	41
Referenslista	43
Tryckta källor	43
Elektroniska källor	43
Bilagor.....	45

Disposition och läsanvisningar

Denna rapport bygger på en sammanställning av information från ett antal undersökningar och relaterade utredningar och uppdrag. Materialet är strukturerat utifrån de fem nivåerna Övergripande nivå, Nationell nivå, Regional nivå, Kommunal nivå och Processer, metoder och verktyg.

Figur 1. Delredovisningen är indelad i de fem nivåerna: Övergripande nivå, Nationell nivå, Regional nivå, Kommunal nivå och Processer, metoder och verktyg. Rapport innehåller en sammanställning av insamlad kunskap på respektive nivå samt ett antal bilagor där undersökningar som gjorts inom ramen för uppdraget presenteras i sin helhet.

Nedan följer en kort beskrivning av innehållet i respektive nivå:

- På den övergripande nivån har en samlad bild tagits fram av planeringssystemets utveckling med fokus på allmänna intressen, hållbar utveckling och målstyrning i PBL.
- På nationell nivå har en kartläggning gjorts av erfarenheter och arbete med nationella mål av betydelse för fysisk planering vid sex olika nationella myndigheter. Därtill har även en sammanfattning gjorts av ett antal pågående relaterade nationella utredningar och kommittéer och deras projektfokus.
- På regional nivå har, utifrån utgångspunkterna i detta uppdrag, en sammanställning gjorts av de viktigaste slutsatserna i tre tidigare framtagna boverksrapporter med koppling till ämnet.

- På kommunal nivå har en textstudie gjorts av hur kommunerna behandlat hållbar utveckling, allmänna intressen och nationella och regionala mål, planer och program i sina översiktsplaner. En uppföljande intervjustudie har gjorts för att undersöka kommunernas praktiska arbete. Här finns också slutsatser från en tidigare framtagna boverksrapport.
- Avslutningsvis har en undersökning gjorts i samverkan med Luleå tekniska universitet (LTU) för att identifiera och sortera tillämpning av olika processer, metoder, och verktyg för att integrera hållbarhet i PBL-processer och annan fysisk planering.

I rapportens bilagor finns de undersökningar som gjorts inom ramen för detta uppdrag i sin helhet.

Sammanfattning av problem och möjligheter

Här ges en sammanfattning över de problem och möjligheter som framkommit under arbetet med denna kunskaps- och exempelsamling. Fokus ligger på arbetet med de allmänna intressena, de nationella och regionala målen, planerna och programmen och hållbar utveckling med utgångspunkt från PBL. De punkter som lyfts under rubriken ”Systemövergripande nivå” berör flera olika nivåer i planeringssystemet. De punkter som finns under nationell, regional och kommunal nivå har huvudsaklig hemvist i en av de tre nivåerna.

Systemövergripande nivå

Hållbar utveckling

- Hållbar utveckling är ett diffust och brett begrepp. Mångtydigheten gör det lättare att komma överens i övergripande frågeställningar, men öppnar samtidigt för konflikter mellan olika intressen när begreppet ska tolkas i ett mer specifikt sammanhang.
- Som PBL är utformad idag framkommer det inte tydligt hur man ska förhålla sig till hållbar utveckling. Hållbar utveckling nämns bara i 3 kap. 5 § 4 PBL, även om stora delar av PBL enligt förarbetena syftar till en hållbar utveckling.
- Bristande samordning inom och mellan sektorer och politiska nivåer, otillräckliga satsningar på forskning och kunskapsutveckling samt ett glapp mellan hållbarhetsretoriken och praktisk handling försvårar implementeringen av hållbar utveckling i planeringssystemet.
- En hållbar samhällsplanering fordrar ett helhetstänk där man även behöver förhålla sig till mål och faktorer som inte har direkt koppling till fysisk planering till exempel beteendemönster, normer och ekonomiska incitament.

Allmänna intressen

- De allmänna intressena i 2 kap. PBL som har en tydlig koppling till fysisk planering tenderar att få ett större genomslag i tillämpningen än de intressen som saknar detta, som till exempel sociala frågor. Det är därför viktigt att säkerställa att även de ”mjuka” frågorna får ett större genomslag i den fysiska planeringen.
- Idag är det till stor del privata aktörer som initierar planläggningen. Detta ställer större krav på den kommunala översiktsplaneringen när det gäller att göra tydliga ställningstaganden kring kommunens utveckling utifrån de allmänna intressena samt verka för att intentionerna i översiktsplanen följs.
- Det finns allmänna intressen som bör hanteras på regional nivå, men detta sker inte eftersom det i stort sett inte bedrivs någon regional fysisk planering.
- Det saknas kunskapsunderlag, teoribildning och modeller som beskriver hur avvägningar mellan de allmänna intressena generellt bör hanteras.
- Kommuner och länsstyrelser anser att anspråken för de allmänna intressen som är utpekade som riksintressen i många fall är omotiverade och har undermåliga värdebeskrivningar.

Nationella och regionala mål, planer och program

- Det finns oklarheter kring vilka de nationella och regionala målen, planerna och programmen är och vilken formell status ett mål ska ha för att kommunerna ska ta hänsyn till det i översiktsplaneringen. Riksdagen behöver klargöra när ett mål blir ett nationellt mål.
- Det finns behov av att begränsa antalet nationella mål.
- Konflikter finns både mellan och inom olika målområden. Detta försvårar hanteringen av målen i den fysiska planeringen på såväl regional som lokal nivå.
- Det finns målområden som inte är tillräckligt tydligt formulerade för att hanteras i den fysiska planeringen. Det kan leda till att dessa mål inte får samma genomslag som andra målområden. Detta påverkar även möjligheten till att följa upp och jämföra olika mål.
- En tydligare övergripande nationell målbild efterfrågas av såväl kommuner, länsstyrelser som nationella myndigheter för att överbrygga olika sektorsperspektiv. Det finns behov av att lyfta och tydliggöra synergieffekter mellan olika mål. Tydliga handlingsinriktade tvärsektoriella strategier riktade till den fysiska planeringen behövs för att de nationella målen ska uppnås. Strategierna bör innehålla åtgärder och styrmedel för att stimulera till att målen uppnås.
- Arbetet med de nationella och regionala målen har mycket att vinna på en kontinuerlig och väl genomförd dialogprocess mellan olika aktörer där gemensam kunskapsuppbyggnad sker.

Nationell nivå

- Målstyrningen på nationell nivå skulle underlättas av en tydligare tvärsektoriell ansvars- och rollfördelning mellan myndigheterna.
- Det pågår idag många samverkansprojekt mellan olika nationella myndigheter och andra aktörer. Syftet med dessa är att skapa en gemensam kunskapsuppbyggnad kring sambanden mellan olika målområden och sakområden samt att överbrygga sektorsperspektiven. Exempel på detta finns inom miljömålssamverkan, riksintressen och plattformen för hållbar stadsutveckling.
- Länsstyrelser och kommuner efterlyser tydligare direktiv och prioriteringar från den nationella nivån när det gäller de nationella målen, samt förtydligande av länsstyrelsens väglednings- och samordningsansvar för statliga intressen.
- Länsstyrelserna påtalar bristen på nationella underlag när det gäller olika mål. Bland annat saknas material när det gäller betydelsen av bevarande av jordbruksmark utifrån ett nationellt perspektiv och möjlighet att hantera miljömålen i den fysiska planeringen.
- Länsstyrelserna ser ett behov av metoder för att väga in sociala aspekter i planeringen på både regional och kommunal nivå.

Regional nivå

- Kommunal medverkan utgör nyckeln för ett framgångsrikt regionalt utvecklingsarbete för att ta omhand de regionala frågorna i översiktsplaneringen.
- För att kunna föra en effektiv och målinriktad dialog med kommunerna om regionala frågeställningar behövs kompetens, kunskapsunderlag och analysverktyg inom fysisk planering hos de organ som är ansvariga för det regionala tillväxtarbetet.
- Många kommuner saknar kapacitet och underlag för att göra en omvärldsanalys för den fysiska planeringen och för att kunna sätta in kommunen i ett regionalt sammanhang. Detta är material som kommunerna efterfrågar från den regionala nivån.
- Kommunerna önskar ett större stöd från länsstyrelserna i arbetet med att ta ställning till vilka regionala och nationella mål som är väsentliga på lokal nivå.

Kommunal nivå

- Många kommuner använder sig av begreppet hållbar utveckling i sin översiktsplan. Dock saknas ofta tydliga ställningstaganden och förhållningssätt till hållbar utveckling utifrån kommunens kontext i översiktsplanen.
- Det är sällan de tre hållbarhetsaspekterna, social, ekologisk och ekonomisk hållbarhet, hanteras integrerade i översiktsplanen och bedöms tvärsektoriellt.

- Kommunala tjänstemän upplever att det är svårt att förmedla betydelsen av att planera långsiktigt och få politikerna att arbeta för en hållbar utveckling.
- Kommunerna saknar verktyg och metoder för att bedöma vinsterna med att arbeta för en hållbar utveckling och väga de allmänna intressena mot varandra.
- Kommunerna framhåller dialogen med kommunens medlemmar, internt inom kommunen, med länsstyrelsen och med olika aktörer som ett viktigt verktyg för att komma framåt i komplexa frågeställningar.
- Kommunerna efterfrågar vägledning kring hur man kan implementera målarbete och hållbar utveckling genom hela plan- och genomförandeprocessen samt hur man kan följa upp och utvärdera hur mål och intentioner i översiktsplanen följs.

Frågor att gå vidare med i vägledningen

Vägledningen kommer framför allt att riktas till den kommunala nivån. Det finns behov av att även beröra länsstyrelsernas, regionala organ och de nationella myndigheternas roller för att ge kommunerna det stöd som de behöver. Vägledningen till länsstyrelserna bör fokusera på deras samordnande roll kring avvägningar mellan statliga intressen och nationella mål.

Punkterna nedan utgör exempel på områden som vägledningen kan komma att innehålla:

- Tydliggöra de nationella målens koppling till PBL och miljöbalken samt vilka mål som inte har någon direkt koppling till dessa.

Lyfta fram metoder och verktyg för:

- att främja synergieffekter och hantera konflikter mellan målen,
- hur hållbar utveckling kan hanteras i visionsarbetet och i framtagandet av utvecklingsstrategier kopplat till översiktsplanen,
- att göra hållbarhetsbedömningar i syfte att värdera olika utvecklingsstrategier,
- att göra analyser och avvägningar mellan olika allmänna intressen,
- hur en tidig dialog som tar omhand hållbarhetsfrågor och allmänna intressen kan integreras i planeringsprocessen. Det behövs till exempel metoder för samverkan inom den kommunala organisationen för såväl tjänstemän som politiker.
- att följa upp och utvärdera hur mål och intentioner i översiktsplanen följs,
- att väga in sociala aspekter i planeringen, samt
- en tydligare processmetodik för att integrera hållbarhetsdimensionerna från översiktsplan till genomförande.

I början på nästa fas av regeringsuppdraget görs ett urval av vilka av ovanstående frågor som ska behandlas i ett första steg i vägledningen till hållbarhetsbestämmelserna i PBL. Vägledningen kommer därefter utvecklas efter hand. Arbetet kommer att ske i nära dialog med andra myndigheter och aktörer samt relaterade pågående uppdrag, utredningar och kommittéer.

Bakgrund och uppdrag

Regeringen har gett Boverket i uppdrag att ta fram en vägledning för tillämpningen av de bestämmelser i plan- och bygglagen (2010:900), förkortad PBL, som har en tydlig koppling till hållbar utveckling, i första hand 2 kap. 3 § och 3 kap. 5 § 4, i syfte att säkerställa ett ökat och tydligt fokus på hållbar utveckling vid tillämpningen av PBL.

”2 kap. PBL Allmänna och enskilda intressen

3 § Planläggning enligt denna lag ska med hänsyn till natur- och kulturvärden, miljö- och klimataspekter samt mellankommunala och regionala förhållanden främja

1. en ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden och kommunikationsleder,
2. en från social synpunkt god livsmiljö som är tillgänglig och användbar för alla samhällsgrupper,
3. en långsiktigt god hushållning med mark, vatten, energi och råvaror samt goda miljöförhållanden i övrigt,
4. en god ekonomisk tillväxt och en effektiv konkurrens, och
5. bostadsbyggande och utveckling av bostadsbeståndet.

Även i andra ärenden enligt denna lag ska hänsyn tas till de intressen som anges i första stycket 1–5.”

”3 kap. PBL Översiktsplan

5 § Av översiktsplanen ska framgå

...

4. hur kommunen i den fysiska planeringen avser att ta hänsyn till och samordna översiktsplanen med relevanta nationella och regionala mål, planer och program av betydelse för en hållbar utveckling inom kommunen”

I uppdraget ingår det även att ta fram denna delredovisning som innehåller en kunskapssammanställning och exempelsamling som ska vara en central del i metodutvecklingen till vägledningen.

Syfte

Syftet med denna kunskapssammanställning och exempelsamling har varit att öka kunskapen och därmed förståelsen för problem och möjligheter som finns med att arbeta med hållbar utveckling kopplat till PBL.

Avsikten är att man, med kunskapssammanställningen och exempelsamlingen som bas, i regeringsuppdragets nästa fas ska ta fram en vägledning för att ge kommuner, länsstyrelser och andra berörda aktörer stöd vid tolkningen av och avvägningarna mellan de olika hållbarhetsdimensionerna i PBL, i första hand gällande 2 kap. 3 § samt 3 kap. 5 § 4, i syfte att säkerställa ett ökat och tydligt fokus på hållbar utveckling vid tillämpningen av PBL.

Metod

Boverket har tagit fram denna kunskapssammanställning och exempelsamling genom att:

- inhämta och ställa samman information från externa och interna rapporter som relaterar till ämnet för uppdraget,
- genomföra studier och kartläggningar inom de områden där kunskapsunderlaget behövs breddas, samt
- samarbeta med framförallt SKL, länsstyrelserna och andra myndigheter.

Planeringssystemets utveckling – med fokus på allmänna intressen, hållbar utveckling och målstyrning i PBL

Övergripande samhällsförändringar har påverkat planeringssystemet

Initiativet till samhällsplanering och planläggning har under 1900-talet förskjutits från staten, via kommunerna till privata aktörer. Den akuta bostadsbristen i början och mitten av 1900-talet resulterade i en statligt styrd samhällsplanering som dominerade bostadsbyggandet. Under 1980-talet decentraliserades samhällsplaneringen och ansvaret för planläggning till kommunerna. Därefter har initiativet till planläggning mer och mer förskjutits till privata aktörer. Idag initieras majoriteten av byggprojekten av privata exploatörer. Under 2000-talet har bristen på bostäder återigen blivit en viktig politisk fråga på nationell nivå och en rad olika utredningar, åtgärder och lagändringar har genomförts för att underlätta bostadsbyggandet.

Flera stora samhällsförändringar har påverkat utformningen av planeringssystemet. I samband med införandet av PBL 1987 markerades bland annat de sociala aspekterna i lagstiftningen och vikten av medborgarinflytande poängterades. En annan samhällsförändring som påverkat planeringssystemet är miljöfrågornas genomslag. De kom som en följd av EU-inträdet då en rad olika miljödirektiv började implementeras i den svenska lagstiftningen.

Utvecklingen av de allmänna intressena speglar förändringar i samhället

De allmänna intressena anges i 2 kap. PBL och är de samhällsintressen eller frågor lagstiftaren särskilt valt att lyfta fram som viktiga att få bedömda och avvägda vid planläggning. Brandsäkerhet, renhållning, utrymme för trafik och VA-försörjning var tidigt viktiga frågor att hantera i planläggningen. I takt med att samhället har utvecklats har antalet allmänna intressen och kraven på olika hänsyn vid exploateringsföretag ökat. I samband med att nya PBL infördes 2011 tillkom till exempel krav på klimatanpassning och mellankommunala och regionala hänsynstaganden (2 kap. 3 § PBL). 2013 tydliggjordes att planläggningen också ska främja bostadsbyggande och utveckling av bostadsbeståndet (2 kap. 3 § punkt 5 PBL).

Svårt att avväga olika allmänna intressen

Idag finns det många allmänna intressen att ta hänsyn till i den fysiska planeringen. Ansvar för detta ligger på kommunerna att vid planläggning göra avvägningar mellan olika, många gånger motstridiga, allmänna intressen men också mellan allmänna och enskilda intressen. Det finns dock endast knapptillräckliga kunskapsunderlag som beskriver hur hanteringen av de allmänna intressena och avvägningarna generellt bör hanteras. Teoribildning och modeller för hur avvägning kan och bör göras saknas vilket delvis kan bero på att det i stort sett inte sker någon forskning inom denna del av samhällsplaneringen.

Vissa allmänna intressen får mer genomslag än andra

De allmänna intressena i 2 kap. PBL som har en tydlig koppling till fysisk planering tenderar att få ett större genomslag i tillämpningen. Reglering av markfrågor, trafikfrågor samt anpassning till stads- och landskapsbilden återkommer både i översiktlig och detaljerad planläggning. I den detaljerade planläggningen finns stöd för att reglera dessa frågor i planbestämmelser. Liknande hantering saknas däremot för till exempel sociala frågor som har en mer indirekt koppling till fysisk planering.

Hållbar utveckling

Hållbar utveckling är ett diffust och brett begrepp. Otydligheten gör det lättare att komma överens i övergripande frågeställningar, men öppnar samtidigt för konflikter mellan olika intressen när begreppet ska tolkas i ett mer specifikt sammanhang.

Hållbar utveckling som begrepp förekommer inte som "allmänt intresse" i PBL utan nämns enbart i 3 kap. 5 § 4 PBL. Där anges att det av översiktsplanen ska framgå hur kommunen i den fysiska planeringen avser att ta hänsyn till och samordna översiktsplanen med relevanta nationella och regionala mål, planer och program av betydelse för en

hållbar utveckling inom kommunen. Från regeringens håll har man ansett att hållbar utveckling vad gäller miljö och sociala aspekter redan är tillgodosedda genom befintliga skrivningar i PBL. Man har däremot sett ett behov av att den ekonomiska dimensionen av hållbar utveckling behöver komma till uttryck i lagtexten. 2008 infördes därför en skrivning i 2 kap. 3 § 4 PBL om att planläggningen ska främja en god ekonomisk tillväxt och en effektiv konkurrens.

Målstyrning

Kravet på att kommunerna i sina översiktsplaner ska redovisa hur de i den fysiska planeringen har tagit hänsyn till och samordnat planläggningen med relevanta nationella och regionala mål, planer och program som har betydelse för en hållbar utveckling inom kommunen fördes in i PBL 2011. Syfte med ändringen var att stärka översiktsplanens strategiska funktion och bredare perspektiv, både när det gällde nationella och regionala frågor men även sektorsövergripande frågor. Av lagen eller förarbetena framgår det inte vilka målen är eller om det ställs något krav på att målsättningarna ska ha behandlats i några nationella planer eller program. Det sägs inte heller vilken typ av nationella planer och program man syftar på eller vilken formell status dessa ska ha för att man ska ta hänsyn till innehållet.

Lagen eller förarbetena ger ingen direkt vägledning om hur länsstyrelserna eller kommunerna förväntas implementera de olika politiska målen i den fysiska planeringen. Riksdag och regering har uttryckt ett stort antal skilda politiska målsättningar vid olika tillfällen genom åren utan att väga dem mot varandra eller ange på vilket sätt de hör ihop eller hur de förväntas prioriteras. 2011 gjorde Boverket en sammanställning över de nationella mål som till stor del utgår från de utgiftsområden som tas upp i budgetpropositionen. Sammanställningen visar att 21 olika politik- och/eller ämnesområden är av betydelse för den fysiska samhällsplaneringen. Till områdena hör totalt runt 100 relevanta nationella mål, varav drygt 40 kan betecknas som övergripande mål.

Slutsats

Sedan PBL kom i slutet av 1980-talet har lagen ändrats ett flertal gånger. Det är en allmän uppfattning att plan- och bygglagen är bra och att lagstiftningen är modern. Brister i tillämpningen kan oftast avhjälpas genom utveckling av arbetssätt och rutiner hos kommunerna, länsstyrelserna och andra myndigheter. Behovet av vägledning och metodutveckling när det gäller tillämpningen av PBL är stort, men delar av problemen finns även inbyggda i lagstiftningen. Det handlar till exempel om oklarheter kring vilka de nationella och regionala målen, planerna och programmen är och vilken formell status ett mål ska ha för att kommunerna ska ta hänsyn till det i översiktsplaneringen. Det handlar också om att de allmänna intressen som har en tydlig koppling till fysisk planering får ett större genomslag i tillämpningen än de allmänna intressen som saknar detta, som till exempel sociala frågor. Begreppet hållbar utveckling är inte heller tydligt definierat i PBL, utan anses tillgodosett genom andra skrivningar i lagen.

PBL bygger dessutom på att kommunerna är initiativtagare till planläggningen. Idag är det till stor del privata aktörer som initierar planläggningen. Detta ställer större krav på den kommunala översiktsplaneringen när det gäller att göra tydliga ställningstaganden kring kommunens utveckling utifrån de allmänna intressena samt verka för att intentionerna i ÖP följs.

Nationell nivå

För att beskriva situationen på den nationella nivån har Boverket utgått från pågående betänkanden och utredningar, som relaterar till hållbar utveckling, allmänna intressen och nationella mål. Dessa är:

- Bostadsplaneringskommittén (dir. 2013:78)
- Hushållning med mark och vatten - områden av riksintresse (dir. 2013:126)
- Tilläggsdirektiv till Miljömålsberedningen (M 2010:04). Strategi för en långsiktigt hållbar markanvändning – med syfte att nå generationsmålet och miljökvalitetsmålen (dir. 2011:91)
- Uppdrag att ta fram förslag till en strategi för miljökvalitetsmålet God Bebyggd Miljö (M2014/210/Mm)
- Uppdrag att upprätta och förvalta en plattform för frågor om hållbar stadsutveckling (S2013/3465/PBB)

Boverket har också genomfört en kartläggning av vilka målområden de nationella myndigheterna med koppling till området för uppdraget arbetar med. Bilaga 2 omfattar kartläggningen i sin helhet.

Kommittéer och utredningar som har beröring med uppdraget

Det finns ett antal pågående utredningar, uppdrag och beredningar som har koppling till detta regeringsuppdrag och frågorna kring hållbar utveckling. Under utarbetandet av vägledningen i detta regeringsuppdrag kommer vägledningen stämmas av mot det arbete som pågår i dessa utredningar och kommittéer. Syftet är att säkra att de erfarenheter som nu byggs upp inom dessa arbeten kan spela in och få betydelse för vägledningens innehåll och fokus. Nedan följer en sammanfattning av de olika utredningarna och kommittéerna utifrån viktiga aspekter för detta uppdrag.

Bostadsplaneringskommittén

Det sker en snabb urbanisering i Sverige och städer får en allt viktigare roll som regionala tillväxtmotorer. Bostadsmarknaden liksom arbetsmarknaden är inte längre begränsad till den egna kommunen utan sträcker sig ofta över ett större område. Samtidigt ökar behovet av en hållbar samhällsplanering utifrån demografiska faktorer och med anledning av nationella och regionala mål, planer och program.

Detta förutsätter en tydlig samordning och samverkan mellan olika aktörer på regional nivå och med aktörer på lokal nivå i olika frågor med koppling till fysisk planering

En parlamentarisk kommitté har tillsatts för att utreda och vid behov föreslå förändringar i de regelverk som styr fysisk planering och framtagande av planeringsunderlag på regional nivå. Fokus är att tillgodose bostadsförsörjningsbehovet och en långsiktigt hållbar utveckling i alla delar av landet. Kommittén ska utvärdera systemet med regionplanering och hur detta förhåller sig till dels systemen med regionala utvecklingsstrategier och länsplaner för transportinfrastruktur, dels regionala trafikförsörjningsprogram. Vidare ska kommittén utvärdera hur samordningen av hanteringen av bostadsförsörjningsfrågorna på regional och kommunal nivå fungerar i dag. Kommittén ska även bland annat utreda vad som bör ingå i fysisk planering på regional nivå och i detta sammanhang särskilt analysera behovet av att på regional nivå avväga nationella och regionala mål, planer och program.

Hushållning med mark och vatten - områden av riksintresse

Hushållningsbestämmelserna i miljöbalken är viktiga för att forma en hållbar utveckling. Det har under lång tid riktats kritik mot bestämmelserna om riksintresse och deras tillämpning. Den inverkan som regelverket har på exempelvis den kommunala planprocessen och i infrastrukturplaneringen gör det angeläget med en översyn av riksintressesystemet.

Utredaren ska föreslå sådana ändringar som ger ett system för hushållning med mark- och vattenområden och särskilt områden av riksintresse, som är ändamålsenligt och anpassbart över tiden. Förslagen till ändringar ska fokusera på viktiga och aktuella behov som inte leder till onödiga inskränkningar i användningen av mark- och vattenområden eller för planeringen av hur områdena ska användas.

I augusti 2014 presenterade utredningen delbetänkandet Bostadsförsörjning och riksintressen (SOU 2014:59). I slutbetänkandet i december 2015 ska utredningen redovisa en översyn av systemet för hushållning med mark- och vattenområden och lämna förslag till ett system som är rättssäkert, enkelt, överskådligt och begripligt samt underlättar en enhetlig tillämpning i hela landet.

Miljömålsberedningen

En långsiktigt hållbar markanvändning är avgörande för att många av miljö kvalitetsmålen ska kunna nås. Markanvändning är också av stor betydelse för många viktiga samhällsintressen och näringar exempelvis jord- och skogsbruk, infrastruktur och energiproduktion. Hur marken används påverkar även många kulturmiljövärden och har betydelse för turism, friluftsliv och rekreation. För att åstadkomma en långsiktigt

hållbar markanvändning måste därför många olika intressen och anspråk beaktas. Det var detta som gjorde att regeringen 2010 tillsatte Miljömålsberedningen.

Miljömålsberedningens uppdrag, som slutredovisades i juni 2014, var att föreslå hur generationsmålet och miljö kvalitetsmålen skulle nås genom politiskt förankrade förslag till strategier. Fokus för uppdraget låg särskilt på mark- och vattenfrågor som kräver långsiktiga politiska avvägningar. Avvägningar skulle göras både mellan miljömål och mellan miljömål och andra viktiga samhällsmål. De föreslagna strategierna innehåller både etappmål, åtgärder och styrmedel. Det innebär att både målen och vägarna fram till målen - åtgärderna och styrmedlen - finns med i strategierna.

I slutrapporten föreslås bland annat ett antal etappmål kopplade till jordbrukspolitiken, grön infrastruktur, klimatanpassning och hållbar förvaltning av vattenresurserna.

Strategi för miljö kvalitetsmålet God Bebyggd Miljö

Miljömålsberedningen konstaterade i sitt delbetänkande 2010 att det var angeläget att regeringen utvecklade strategier med etappmål för bl.a. miljö kvalitetsmålet God bebyggd miljö. Regeringen såg därför ett behov av att ytterligare stärka åtgärdsarbetet för att åstadkomma den samhällsomställning som krävs för att nå målet. Boverket har därför fått i uppdrag att ta fram en strategi för en god bebyggd miljö som ska utgöra en samlad strategi med etappmål och åtgärder för att nå målet. Uppdraget ska redovisas den 1 december 2014.

Plattform för frågor om hållbar stadsutveckling

Samarbete behövs för att främja en hållbar utveckling. Några utmaningar som finns är till exempel bristande samordning inom och mellan olika sektorer och politiska nivåer, otillräckliga satsningar på forskning och kunskapsutveckling samt ett glapp mellan hållbarhetsretoriken och praktisk handling. Staten har en viktig roll i att stärka samarbetet mellan olika sektorer och nivåer. Regeringen har därför gett fem myndigheter uppdraget att skapa en plattform för hållbar stadsutveckling. Plattformen ska utgöra en viktig länk mellan praktik och politik på lokal, regional och nationell nivå.

Boverket håller samman uppdraget som genomförs tillsammans med Energimyndigheten, Naturvårdsverket, Tillväxtverket och Trafikverket. Plattformen bygger vidare på den särskilda satsning regeringen hade mellan 2008 och 2012 med att främja en hållbar utveckling av städer, tätorter och bostadsområden - Delegationen för hållbara städer.

Syftet med plattformen är att öka samverkan, samordning, kunskapsutveckling, kunskapsspridning och erfarenhetsutbyte inom hållbar stadsutveckling. De myndigheter som ingår i Plattformsuppdraget kommer att samarbeta kring ett antal nyckelfrågor som är av betydelse för att utveckla arbetet med hållbar stadsutveckling.

Myndigheters arbete med de nationella målen av betydelse för en fysisk samhällsplanering

Boverket har genomfört en kartläggning i syfte att se hur man arbetar på nationell nivå med de nationella målen i fysisk samhällsplanering, se bilaga 2. Syftet med kartläggningen har varit att få en bild över:

- Vilket målfokus de olika myndigheterna har.
- Hur de rent konkret och praktiskt arbetar med att stödja länsstyrelser och kommuner i målarbetet.
- Hur de jobbar med uppföljning av målen.

Avsikten med kartläggningen har också varit att fånga vilka hinder/svårigheter myndigheterna upplever att det finns idag och inom vilka områden de ser att förbättringar behöver göras för att underlätta målarbetet i framtiden.

Sju av de nationella myndigheterna har deltagit genom att svara på ett frågeunderlag. Förutom Boverket har Tillväxtverket, Energimyndigheten, Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet och Trafikverket inkommit med svar i tid som kunnat behandlas som underlag till denna redovisning. De myndigheter som valdes ut arbetar i stor utsträckning med och bevakar nationella mål av betydelse för fysisk samhällsplanering.

Det finns otydligheter i målstyrningen

Det är generellt sett svårt att få en bild över vilka myndigheter som jobbar med vilka mål eller har ett ansvar för att verka för en viss målinriktning då direktiven till myndigheterna ges i både instruktioner, regleringsbrev och regeringsuppdrag m.m. Begrepp som ”verka för” eller ”myndighet med ansvar i målsystemet” används i direktiven med olika innebörd. För vissa mål finns en utpekad myndighet med huvudansvar som t.ex. de transportpolitiska målen. För andra mål har myndigheterna olika roller och ansvar inom samma målområde eller för olika delmål som t.ex. för generationsmålet och miljö kvalitetsmålen.

Myndigheternas målfokus speglar deras sektorsansvar

Myndigheternas svar visar att deras målfokus i stor utsträckning speglar myndigheternas sektorsansvar. Här kan det vara befogat att ställa sig frågan om nuvarande målstyrning riskerar att förstärka sektorsplaneringen. Myndigheterna verkar dock indirekt arbeta med betydligt fler mål än de som anges i direktiven. Samtidigt kan man se en tendens i svaren att vissa myndigheter definierar konfliktområden utifrån sina sektorsfrågor och målområden mer än utifrån ett tvärasektoriellt perspektiv.

Myndigheternas arbete med vägledning och uppföljning

Samtliga myndigheter arbetar aktivt med några eller ett flertal av de nationella målen och driver aktiviteter som syftar till att realisera målen. Vissa av aktiviteterna riktar sig specifikt till länsstyrelser och kommuner med syfte att ge vägledning i hur de nationella målen ska integreras i kommunernas översiktsplanering. Flera myndigheter driver även rena kunskaps- och samverkansprojekt/program för att utveckla och sprida ny kunskap inom olika områden t.ex. Plattformen för frågor om hållbar

stadsutveckling. Några av myndigheterna finansierar även forskningsprojekt eller administrerar ekonomiska bidragsinsatser som syftar till att främja enskilda mål.

Alla myndigheter bedriver kontinuerlig årlig uppföljning av sin verksamhet och de aktiviteter som genomförs. Flera myndigheter bedriver även kontinuerlig uppföljning av enskilda mål där omfattande uppföljningsinsatser framförallt görs av miljömålen, de transportpolitiska målen och de energipolitiska målen.

Konfliktområden

De nationella myndigheterna lyfter fram att det finns konflikter både mellan och inom mål på nationell, regional och lokal nivå men också inom specifika målområden och delmål. Konfliktområden som lyfts specifikt är kopplade till konflikter mellan å ena sidan stadsförtätning, energi- och resurseffektiv samhällsplanering samt tillväxtfrågor och å andra sidan bevarandevärden och hälsa. De miljöpolitiska målen beskrivs ofta komma i konflikt med andra samhällsmål, t.ex. transportpolitikens mål och bostadspolitiska mål.

Utvecklingsområden

De medverkande nationella myndigheterna lyfter fram flera intressanta utvecklingsområden både av mer övergripande karaktär och inom specifika sakområden. Ett förslag som lyfts är behovet av en tydligare övergripande nationell målbild. Man efterfrågar också en precisering av de nationella målen som gör dem lättare att följa upp och hantera i den fysiska samhällsplaneringen. Andra utvecklingsområden som nämns är att utveckla bättre verktyg och metoder för att synliggöra och lyfta vissa frågor i samhällsplaneringen som idag upplevs få för lite utrymme som t.ex. folkhälsa och sociala frågor.

Slutsats

Det framkommer av kartläggningen att målstyrningen är otydlig, liksom ansvars- och rollfördelningen mellan de medverkande nationella myndigheterna. De medverkande myndigheternas målfokus och aktiviteter speglar i mångt och mycket myndigheternas sektorsansvar. Av svaren kan man utläsa att samverkan pågår mellan myndigheterna och mellan myndigheterna och andra aktörer, men att fler tvärsektoriella arenor kan behövas. De förbättringsförslag som de medverkande myndigheterna lyfter är kopplade till behovet av en tydligare övergripande nationell målbild och en tydligare precisering av målen som underlättar efterföljande hantering och uppföljning. Verktyg och stöd i planeringsprocessen behövs också för att kunna hantera målkonflikter och göra avvägningar och prioriteringar mellan målen på både regional och lokal nivå.

Regional nivå

För att beskriva situationen på den regionala nivån har Boverket utgått från tre ganska nyligen publicerade boverksrapporter. Dessa är:

- Regionalisering av nationella mål, planer och program (2014:10)
- ÖP-resan – utvecklar dialogen om miljömålen (2014:18)
- Sambandet mellan det regionala tillväxtarbetet och kommunernas översiktsplanering (2014:15)

De två första rapporterna behandlar mer specifikt de nationella målen. Den tredje rapporten fokuserar mer på vikten av att stärka sambanden mellan den regionala och kommunala styρνivån inom den fysiska planeringen för att stärka det regionala tillväxtarbetet. Nedan följer en sammanfattning av rapporterna utifrån viktiga aspekter för detta uppdrag.

Regionalisering av nationella mål, planer och program

I regleringsbrevet för år 2013 fick Länsstyrelserna i uppdrag att bryta ner de nationella målen, planerna och programmen till regionala mål, planer och program. Dessa skulle utgöra ett underlag för kommunernas fortsatta planeringsarbete. Länsstyrelsernas arbete skulle i första hand fokusera på de mål, planer och program som Boverket redovisar i rapporten "Sammanställning av nationella mål, planer och program av betydelse för fysisk samhällsplanering" (2011:17) under rubriken "Bebyggelse".

Länsstyrelserna valde att omtolka uppdraget vilket innebar att de inte gjorde en regionalisering av specifika mål, planer och program utan endast konstaterade vilka underlag som finns på regional nivå och som svarar mot målen i Boverkets rapport. Anledningen som lyftes fram var att en regionalisering av målen kräver en omfattande samverkan med andra parter i en lång process vilket länsstyrelsen inte ansåg rymmas inom ramarna för uppdraget.

Boverkets rapportering och sammanställning av länsstyrelsernas svar resulterade därför i ett antal problemformuleringar och framåtsyftande förslag på åtgärder varav de viktigaste komprimerats och lyfts fram nedan.

Inte tillräckligt tydlig lagstiftning

Länsstyrelsen anser att en del av de nationella målen kan vara svåra att realisera på detaljnivå, då lagstiftningen inte är tillräckligt tydlig. När det gäller till exempelvis översiktsplanen ska denna enligt PBL redovisa hur hänsyn och samordning görs av relevanta nationella och regionala mål. Några motsvarande krav finns inte för detaljplaneskedet. Detta bidrar till de svårigheter kommuner och länsstyrelser har att få ned översiktsplanens intentioner till detaljplanenivå. Då det är genom genomförandeskedet och exploatering som målen kan få genomslag och praktisk betydelse är detta systemfel ett hinder för verkställandet av nationella mål.

Svårt att regionalisera de nationella målen

Sverige har ett stort antal nationella mål som rör området fysisk samhällsplanering. Målen har olika bakgrund. Miljö kvalitetsmålen har exempelvis fastslagits i ett riksdagsbeslut, medan andra mål ursprungligen kommer från budgetpropositionen och primärt är ämnade för ekonomisk målstyrning. Nationella mål kan också ha formulerats i resonemanget i en proposition, men inte förts in i underlaget för riksdagens beslut. Målen är därför mer eller mindre väl beskrivna. Detta utgör en svårighet när målen ska brytas ner regionalt och anpassas till fysisk samhällsplanering ute i regioner och kommuner.

Färre och tydliga mål - klara roller och ansvar

Utifrån länsstyrelsernas problemanalys ser Boverket ett behov av att tydliggöra de olika myndighetsnivåernas roller och ansvar. För att målstyrningen och den viktiga kunskapsöverföringen mellan planeringsaktörerna ska fungera effektivt bör det övervägas om staten ska utarbeta ett fåtal mer konkreta och uppföljningsbara mål för hållbar samhällsplanering.

Utveckla uppföljningen av målen

Enligt länsstyrelserna finns ett stort antal regionala planeringsunderlag som bidrar till genomförandet av de nationella målen. För att kunna utvärdera effekten av att bearbeta målen genom regionala planeringsunderlag krävs en tydlig och transparent uppföljning av målens faktiska genomslag i den efterföljande planeringen såväl som i genomförandet.

Utveckla regionala arenor och dialogformer

Det finns enligt länsstyrelsen ett stort antal strategier, planer och program som syftar till att nå de nationella målen, men det varierar stort hur dessa används och i vilken omfattning. Underlagen i sig kan heller aldrig göra så att de nationella målen nås. Det viktiga är att olika aktörer genomför åtgärder i enlighet med planer och program så att målen nås.

Länsstyrelsen vill med detta även understryka att det i många frågor inte är strategier, program och planer som utgör det viktigaste planeringsunderlagen. En avgörande fråga är den om kunskapsför-

medlingen och mötet mellan aktörer. Här finns ett tydligt behov av en gemensam regional arena för hållbar samhällsplanering som kan förmedla kunskap mellan olika aktörer tidigt i planeringsprocessen. Länsstyrelserna har idag den sammanfattande redogörelsen som ett viktigt instrument för att möta den kommunala översiktsplaneringen i ett tidigt skede. De regionala- och de nationella målen behöver dock få en tydligare roll i den sammanfattande redogörelsen. Ansvarsfördelningen mellan länsstyrelsen och den regionalt tillväxtansvariga aktören i länet behöver dessutom klargöras för att få till ett effektivare samarbete mellan den regionala och kommunala nivån.

Efterfrågade nya planeringsunderlag och mål

Några länsstyrelser lyfter bristen på underlag och aktiviteter inom vissa områden. Dessa brister minskar möjligheterna att göra en bedömning utifrån ett helhetsperspektiv för hållbar utveckling utifrån sociala, ekonomiska och miljömässiga aspekter. Bland annat ser man en avsaknad av underlag inom följande områden:

- skydd, förvaltning och planering enligt landskapskonventionen,
- betydelsen av bevarande av jordbruksmark utifrån ett nationellt perspektiv,
- möjlighet att bedöma planering utifrån miljömålet god bebyggd miljö, men även andra miljömål av betydelse för den fysiska planeringen,
- arkitektur, estetik och design,
- möjlighet och former för att väga in sociala aspekter i planeringen,
- kunskap om olika former för medborgarinflytande, såsom medborgardialog och utnyttjande av sociala medier,
- byggregler, särskilt när det gäller resurs- och energianvändning samt god inomhusmiljö,
- tillgång till forskning inom området samhällsplanering.

Tematiska fördjupningar

För att lösa problemet med att översätta en stor och komplex målmaterial till planeringsunderlag som är tillgängliga och användbara för fysisk planering så förs tematiska fördjupningar fram som en möjlig lösning. Länsstyrelserna framhåller att riktade uppdrag, som tematiska tillägg som följs av extra resurser till länen och kommunerna, är till hjälp för kommunerna och regionerna i arbetet med att nå ett flertal av de nationella målen. Här lyfts bland annat satsningar på fördjupade utredningar om vindkraft och landsbygdsutveckling i strandnära lägen som goda exempel. Boverkets egeninitierade initiativ, Det urbana stationssamhället, som är en tematisk konkretisering av Vision för Sverige 2025, är ett annat exempel på detta som kan ge kommunerna och regionerna ett stöd vid avvägningar mellan olika nationella mål.

Mål som är svåra för länsstyrelsen att påverka

Genom fysisk planering skapas förutsättningar för att kunna nå ett mer hållbart samhälle. Den fysiska planeringen kan inte i sig skapa ett hållbart samhälle. Även beteendemönster, normer och ekonomiska incitament är viktiga parametrar i skapandet av det hållbara samhället. En hållbar samhällsplanering fordrar alltså ett helhetstänk där man även gör

avvägningar med andra mål och frågor än de med direkt beröring till fysisk planering.

ÖP-resan – utvecklar dialogen om miljömålen

Projektet ÖP-resan initierades av Boverket, Länsstyrelserna och RUS (Regional Utveckling & Samverkan i miljömålssystemet) i samverkan och genomfördes under åren 2012-2013. ÖP-resan bestod av ett flertal diskussioner med kommuner och länsstyrelser runt om i landet. Den övergripande frågan för diskussionerna var problematiken kring att hantera miljömålet God bebyggd miljö och hållbar utveckling i översiktsplaneringen. Rapporten innehåller exempel på hur länsstyrelser och kommuner resonerar kring dessa frågor.

PBL och miljöbalken har verktygen – dialogen är metoden

Resonemanget i rapporten visar på att plan- och bygglagen och miljöbalken har verktygen (sammanfattande redogörelsen, aktualitetsprövning, samrådsprocessen och miljöbedömningen/MKB) för att fånga miljömålen och hållbar utveckling i översiktsplanen. Där bekräftas också dialogens betydelse som metod att komma fram till relevanta strategier för den hållbara utvecklingen i kommunen. När det gäller den regionala nivån är det formerna runt dialogen mellan länsstyrelse och kommun som är viktiga där kommunerna vill att länsstyrelserna kommer in tidigt i planeringsprocessen.

Den sammanfattande redogörelsen är verktyget för att föra ut ett resonemang kring vilka intressen och mål m.m. som är relevanta ur ett regionalt perspektiv. Men hur långt kan länsstyrelserna gå i avvägningarna mellan intressen och mål utan att de inverkar på kommunens ansvar att göra den slutliga avvägningen?

Tydlig nationell prioritering

Länsstyrelserna efterlyser tydligare direktiv och prioriteringar från den nationella nivån för att kunna ge en bra vägledning till kommunerna i den sammanfattande redogörelsen inför aktualitetsprövningen och i samrådsskedets rådgivning. De regionala åtgärdsprogrammen för miljö kvalitetsmålen innehåller prioriterade åtgärder och är ett bra instrument för att lyfta angelägna regionala frågor.

Uppföljningssystemet

Miljömålen kan fungera som en utgångspunkt för uppföljningen av översiktsplanen och på så sätt koppla dem till de ställningstaganden som görs i planen. Uppföljningen av god bebyggd miljö behöver därför tydligare stötta den fysiska planeringen än vad som är fallet idag. Uppföljningssystemet skulle kunna bli robustare om det möjliggjorde en process som fångade upp lokala variationer och initiativ. Uppföljningen faller dock på den oerhörda mängden av mål och att preciseringar inte är anpassade till den fysiska planeringen. Länsstyrelser och kommuner ser inte att de kan uttolka vad staten vill. Bristen på vägledande prioritering till länsstyrelserna får konsekvenser för uppföljningen av översiktsplanen.

Målen måste bli användbara i den fysiska planeringen

För att målsystem ska fungera så förutsätter det att mål på en högre nivå kan operationaliseras av sammanhängande delmål på en lägre nivå. Både länsstyrelser och kommuner anser att God bebyggd miljö måste arbetas om och att målet måste kopplas närmare till översiktsplanen. Det är heller inte möjligt att koppla det breda och innehållsrika målet God bebyggd miljö till det generella och övergripande Generationsmålet. Hur kan målen utformas så att de blir praktiska instrument för den fysiska planeringen?

Sambandet mellan det regionala tillväxtarbetet och kommunernas översiktsplanering

Den fysisk planering i Sverige sker idag framförallt på kommunal nivå även om staten, genom 3 och 4 kap. miljöbalken kan påverka utvecklingen inom de områden som omfattas av intressena. Den regionala nivån har däremot en relativt svag roll inom det svenska systemet för fysisk planering.

Regeringen har på senare år gett uttryck för behovet av ett bättre samspel mellan det regionala tillväxtarbetet och den kommunala översiktliga planeringen. Mot bakgrund av detta fick Boverket i uppdrag att ställa samman, analysera och vid behov lämna förslag till insatser för att stärka samordningen mellan det kommunala översiktsplanearbetet, infrastruktur- och transportplaneringen samt det regionala tillväxtarbetet.

Underlaget som togs fram baserades på 2013 års redovisningar från regioner och länsstyrelser, men Boverket tog även del av tidigare gjorda studier och återrapporteringar för att få en tydligare bild av läget och utvecklingen inom området. Många av de brister som tidigare iakttagits kvarstår. Det framgår dock att regionala och lokala aktörer är allt mer medvetna om betydelsen av ett stärkt samspel dem emellan. Parallellt med detta har också intresset och viljan tilltagit att utveckla samarbetet mellan det regionala tillväxtarbetet och kommunernas översiktliga planering. Detta hämmas dock av bristande metodstöd och tillgång till nödvändiga resurser.

De övergripande trender som kan utläsas av materialet är följande:

- Kommunal medverkan utgör nyckeln för ett framgångsrikt regionalt utvecklingsarbete.
- Ett flertal översiktsplaner saknar ett regionalt perspektiv och behandlar inte strategiska frågor.
- Många regionala utvecklingsstrategier är otydliga och har svag styrande verkan.
- Intresset för regionalt rumsligt perspektiv ökar men det finns stora geografiska skillnader.
- Legitimitet, kapacitet och kompetens är framgångsfaktorer i en regional fysisk planering.
- Många kommuner saknar kapacitet och underlag för att göra en omvärldsanalys och för att kunna sätta in kommunen i ett regionalt

sammanhang. Det är en uppgift som man från kommunernas sida gärna ser ligger på den regionala nivån.

- För att kunna föra en effektiv och målinriktad dialog med kommunerna om regionala frågeställningar behövs ämneskunskap samt ett tillförlitligt statistiskt och kartografiskt planerings- och kunskapsunderlag både på kommunal- och regional nivå.
- Haltande överensstämmelse tidsmässigt mellan RUS (Regional Utvecklings Strategi) och översiktsplanerarbetet
- Samspelet mellan länsstyrelsen och det regionalt tillväxtansvariga organet behöver stärkas och regionernas samrådsroll utvecklas

Rapporten visar på svårigheten att få det svenska systemet för fysisk planläggning och regionalt tillväxtarbete att fullt ut fungera tillsammans. Vissa tänkbara justeringar inom det befintliga systemet skulle sannolikt få systemen att fungera bättre. Boverket redovisar tre förslag till inriktningar som är möjliga att vidareutveckla inom ramen för nuvarande regelverk:

1. Inför ett krav i Förordningen om regionalt tillväxtarbete (2007:713) på ökad geografisk/fysisk dimension i RUS

I samband med att man inför ändringar i den regionala tillväxtförordningen bör regionerna samtidigt tillföras riktade medel så att de kan bygga upp sin kapacitet och stärka sin fysiska planeringskompetens. Det bör även utformas ett riktat utbildningspaket till regionerna med fokus på metoder för ett effektivt samspel med kommuner och länsstyrelser utifrån en regional planeringshorisont. Här behöver även ansvariga myndigheter involveras, exempelvis genom uppdrag att utarbeta konkreta vägledningar och utveckla metodstöd.

2. Utveckla regionala forum för samhällsplanering

Boverket anser att det regionala tillväxtansvariga organet bör få ett utpekat ansvar för att i samverkan med länsstyrelsen tillhandahålla regionala bilder som på ett strukturerat sätt tydliggör viktiga förhållanden och utgångspunkter för samhällsplanering på regional och kommunal nivå.

3. Utveckla de regionala tillväxtansvarigas roll som remissinstans enligt PBL och stärk samordningen med länsstyrelsens redovisning av statliga mål och intressen

Boverket anser att kommunernas möjligheter att ta hänsyn till statliga och regionala mål, planer och program i översiktsplanearbete skulle underlättas om länsstyrelsen och det regionala tillväxtansvariga organet ger kommunerna ett samlat tvärsektoriellt underlag vid ett och samma tillfälle. En sådan process behöver sannolikt mejslas fram genom en försöksverksamhet i ett eller flera län.

Kommunal nivå

För att beskriva situationen på den kommunala nivån har Boverket gett Sweco i uppdrag att genom studier av översiktsplaner och genom intervjuer med kommunala tjänstemän och politiker belysa hur kommunerna arbetar med och förhåller sig till hållbar utveckling, de allmänna intressena och nationella mål, planer och program av betydelse för en hållbar utveckling. Bilaga 3 och 4 omfattar dessa studier i sin helhet. Boverket har också utgått ifrån rapporten ”ÖP-resan – utvecklar dialogen om miljömålen”.

Hållbar utveckling och kommunal planering

Översiktsplanen är kommunernas strategiska verktyg för att forma den långsiktiga fysiska utvecklingen på ett hållbart sätt. Kunskapen kring hur kommunerna arbetar med och förhåller sig till hållbar utveckling, allmänna intressen och nationella och regionala mål, planer och program i sin översiktsplan har därför varit centralt att undersöka inför den fortsatta vägledningen.

Sweco har på uppdrag av Boverket genomfört två studier som belyser likheter och skillnader i hur kommunerna arbetar med dessa frågor, bilaga 3 och 4. Intressanta exempel har också tagits fram av intresse att studera vidare i nästa steg av detta regeringsuppdrag. Syftet har varit att fokusera på hinder och framgångsfaktorer samt att kartlägga behovet av vägledning. Studierna har genomförts genom att ett 40-tal översiktsplaner textgranskats, delstudie 1, samt genom djupintervjuer med tjänstemän i 13 utvalda kommuner, delstudie 2. I fem av de utvalda kommunerna har förutom tjänstemän även politiker intervjuats.

Hur förhåller sig kommunerna till hållbar utveckling?

Många kommuner använder sig av begreppet hållbar utveckling i sina översiktsplaner men ofta saknas en definition av begreppets innebörd liksom vad det betyder mer konkret för kommunens planering. Det är sällan som de tre hållbarhetsaspekterna, social, ekologisk och ekonomisk hållbarhet, hanteras integrerade i översiktsplanen och bedöms tvärsektorieellt. Kommunerna har dock indirekt tagit någon form av ställning

till vad de bedömer som hållbart när de pekar ut sin utvecklingsinriktning/strategi, men man motiverar och bedömer den sällan utifrån ett tydligt hållbarhetsperspektiv. Av delstudie 2 framkommer att detta kan vara ett uttryck för svårigheten att förmedla betydelsen av att planera långsiktigt och därmed få politikens engagemang i frågan. En annan svårighet ses ligga i att det saknas bra verktyg och metoder för att bedöma vinsterna med att jobba i en viss riktning. Det uppfattas som lättare att få stöd för den ekonomiska hållbarheten. Detta upplevs ofta ske på bekostnad av framförallt den sociala dimensionen men även den miljömässiga.

I delstudie 2 framförs förslag på att införa krav på hållbarhetsbedömningar istället för de idag lagreglerade miljöbedömningarna. Detta skulle ge ett bättre verktyg för att hantera och lyfta fram hållbarhetsfrågorna tvärssektoriellt och ge dem en mer likvärdig behandling. I några av de studerade översiktsplanerna förekommer även exempel på försök till detta. Kommunerna lyfter också fram vikten av att ha en kontinuerlig översiktsplaneprocess med regelbunden uppföljning och utvärdering. Detta som ett viktigt verktyg för att kunna jobba bättre både med målformuleringar och ställningstaganden i översiktsplanen och med att följa upp om mål och intentioner efterlevs i efterföljande planering och byggande.

Hur hanterar kommunerna allmänna intressen?

I delstudie 2 framkommer att både politiker och tjänstemän ser vikten av att ha en tydlig översiktsplan. Det är dock endast i ett fåtal av de studerade planerna som det tydligt går att utläsa kommunens ställningstaganden kring allmänna intressen i betydelsen vilka intressen som kommunen bedömer väger tyngre än andra. Än mer sällan går det att tydligt utläsa konsekvenserna av dessa ställningstaganden. Detta upplevs försvåra tillämpningen vid efterföljande detaljplanering och lovgivning.

Flera kommuner lyfter betydelsen av att översiktsplanen är ett resultat av en kreativ process där flera aktörer har deltagit såväl inom kommunen som externt. I de kommuner där ställningstaganden tydligt framgår av översiktsplanen bedöms också översiktsplanerna vara lättare att använda i den efterföljande planeringen.

I delstudie 2 lyfts flera svårigheter kopplade till hanteringen av de allmänna intressena. Hanteringen av riksintressen lyfts fram som ett stort problemområde. De svårigheter som kommunerna upplever är förknippat med att riksintressenas avgränsningar många gånger upplevs omotiverade och värdebeskrivningarna undermåliga och svårtolkade. Mängden riksintressen ifrågasätts också. Problematiken förstärks ytterligare av att länsstyrelsens roll i att göra avvägningar mellan intressen som står i konflikt med varandra på statlig nivå är oklar. Detta leder till bristande stöd till kommunerna.

Kommunerna upplever också svårigheter i ställningstaganden som berör tillväxtambitioner kopplat till konflikter med mer mjuka intressen som god social livsmiljö, barnperspektiv och möjlighet till rörlighet i tätta miljöer. Svårigheter i avvägningar upplevs också finnas mellan utvecklingsintressen och bevarandointressen som t.ex. mellan stadsexpansion och bevarande av jordbruksmark, natur- och kulturvärden eller utvecklingsintressen och hälsa och säkerhet. I de fall där kommunerna

upplever att det finns en politisk enighet (som tydliga ställningstaganden är ett uttryck för) beskrivs detta underlätta hanteringen av målkonflikter. Detsamma upplever kommuner som mer aktivt kan arbeta med framtagande av olika typer av underlagsmaterial, fördjupade studier och andra vägledande dokument som stöd till översiktsplanen.

Hur hanterar kommunerna nationella mål, planer och program?

I delstudie 2 framkommer stora svårigheter i hanteringen av nationella mål, planer och program. Alla översiktsplaner som studerats tar upp de av riksdagen beslutade nationella miljö kvalitetsmålen. Tillsammans med det övergripande målet för folkhälsopolitiken är det dessa mål som kommunerna mest frekvent hänvisar till i sina översiktsplaner. Ibland prövar man även sin utvecklingsinriktning mot dessa mål och använder dem för att motivera en inriktning eller för att påvisa en inriktnings positiva effekt på ett visst mål.

Av delstudie 2 framkommer det att både politiker och tjänstemän upplever en svårighet att hantera målen bland annat på grund av brist på resurser eller kunskap. Många kommuner anger att de hanterar miljömålen i översiktsplanens miljökonsekvensbeskrivning. De upplever dock inte att de aktivt jobbar med målen utan mer stämmer av mot dem. Detta kan bero på att målen är många och att ingen direkt regionalisering av målen har skett.

I studierna kan man se en tydlig skillnad mellan stora och små kommuner i hur de hanterar mål, planer och program. Det är i de större kommunerna som man har kunnat satsa mer resurser och göra mer ingående studier av olika mål, planer och program inför sitt översiktsplanearbete. I mindre kommuner förekommer att man valt att satsa på ett visst målområde som bedömts vara viktigare för kommunen än andra.

I de granskade översiktsplanerna förekommer brister i hanteringen av de nationella målen. Flertalet kommuner anger inte hur de förhåller sig till olika nationella mål trots att detta är ett krav som ställs i plan- och bygglagen avseende översiktsplanens innehåll. I delstudie 2 riktas kritik mot myndigheter på både nationell och regional nivå. En tydligare nationell beskrivning av målen efterfrågas liksom ett bättre stöd från länsstyrelserna i arbetet med att ta ställning till vilka mål som är väsentliga att hantera på lokal nivå.

Kommunerna framför också önskemål om en mer aktiv regional planering där nationella och regionala mål och intressen kan avvägas och ges en fysisk tolkning som ingång och underlag för kommunernas översiktsplanering.

Studien lyfter också svårigheten att gå från målens mer generella nivå till det mer specifika och konkreta i den efterföljande detaljplaneprocessen.

Slutsats

Av studierna framkommer att kommunerna använder sig av begreppet hållbar utveckling i sina översiktsplaner. Definition och ställningstaganden kring vad det betyder för den kommunala planeringen saknas dock ofta liksom implementering i efterföljande plan- och genomförandeprocess.

Kommunerna upplever att det saknas bra verktyg och metoder för att bedöma vinsterna av att jobba med hållbar utveckling och att göra avvägningar mellan olika intressen. Vidare lyfts svårigheten att skapa politiskt engagemang i frågorna.

Några kommuner lyfter fram hållbarhetsbedömningar som ett verktyg som skulle kunna utvecklas för att mer rättvist belysa alla tre hållbarhetsdimensionerna. Riksintressena lyfts som särskilt svåra att hantera och där länsstyrelsens roll idag är oklar.

Flertalet kommuner upplever svårigheter i att hantera de nationella målen och flera översiktsplaner brister i sin beskrivning och hantering av dessa. En tydligare nationell beskrivning av målen efterfrågas därför liksom ett bättre stöd från länsstyrelserna i arbetet med att ta ställning till vilka mål som är väsentliga att hantera på lokal nivå. Den regionala planeringen lyfts som ett viktigt verktyg att jobba med liksom en regelbunden uppföljning och utvärdering av översiktsplanen.

Kommunala perspektivet ur ”ÖP-resan”

ÖP-resan var ett samarbetsprojekt mellan Boverket och länsstyrelserna (läs mer under rubriken Regional nivå/ÖP-resan – utvecklar dialogen om miljömålen). Kommunerna som ingått i projektet fokuserar i hög grad på hållbar utveckling i översiktsplaneringen. De menar att miljömålen är en delmängd av alla de mål som kan vara relevanta för kommunerna att hantera utifrån perspektivet hållbar utveckling. Kommunerna uttrycker att det är en måldjungel med många olika mål. De använder sig av begreppet hållbar utveckling eftersom det bättre speglar den samhällskontext som kommunen har att förhålla sig till i den fysiska planeringen.

Målkonflikter

I de fall översiktsplaner behandlar nationella mål så handlar det i många fall enbart om miljö kvalitetsmålen. Ställningstaganden som görs utifrån denna gruppering av mål riskerar därför att hamna i konflikt med andra mål. Målkonflikterna inom miljömålssystemet är inte hanterade på nationell nivå, vilket gör det svårt både för länsstyrelse och kommun att bedöma effekterna och värdet av olika åtgärder i relation till landets hållbara utveckling.

I hanteringen av målkonflikterna är det viktigt att belysa sådant som är svårt att hantera, som exempelvis om ett mål är mätbart eller inte. Det skulle vara enklare att hantera miljömålen om de innehöll enbart mätbara mål. De icke mätbara miljömålen, exempelvis estetiska värden och kulturmiljö, skulle då behöva hanteras enligt en annan metod anpassad för kvalitativa värden.

Dialog

Kommunerna bekräftar dialogens betydelse som metod att komma fram till relevanta strategier för den hållbara utvecklingen i kommunen. En dialog som förs såväl med kommunens medlemmar som med länsstyrelse och mellan verksamhetsområdena inom kommunen.

Miljö kvalitetsmålen (och andra nationella mål) kan fungera som en viktig ingång för dialogen med kommunens medlemmar. Målen och den hållbara utvecklingen behöver dock omsättas till faktiska omständigheter

i medborgarnas närmiljö. I en del kommuner bjuds medborgarna in till dialog om kommunens framtid, inte till dialog om översiktsplanen. Detta för att göra syftet med dialogen mer begripligt och för att få så många som möjligt att engagera sig.

Miljöbedömning och hållbar utveckling

Studier av miljökonsekvensbeskrivningar från 2010 och framåt visar på en trend att kommuner slår ihop konsekvensbedömningarna enligt PBL och miljöbalken. Kommunerna har också uttalat att de strävar efter en strategisk konsekvensanalys som behandlar alla delar av hållbarhetsbegreppet. Miljöbedömningen enligt miljöbalken är en viktig utgångspunkt för konsekvensanalysen och det är därför relevant att miljöbedömning och översiktsplaneprocessen löper parallellt.

Det borde vara så att en konsekvensanalys som utgår från hållbarhetsbegreppet ger en större tyngd åt ställningstagandena i planen och rationaliserar och fördjupar diskussionen och stärker kopplingen till miljö kvalitetsmålen.

Hållbar utveckling i fysisk planering och PBL-processer

Luleå tekniska universitet (LTU) har i samverkan med Boverket tagit fram en kunskapssammanställning över hur hållbar utveckling kan implementeras i fysisk planering. Syftet med denna kunskapssammanställning har varit att söka och identifiera olika processer, metoder, och verktyg för detta främst med fokus på den kommunala nivån. Sammanställningen bygger på litteratur- och internetsökning av forsknings- och utvecklingsarbete om hållbar utveckling inom fysisk planering. Den bygger också på intervjuer med nyckelpersoner som har ledande positioner inom myndigheter och organisationer och med ledare av forsknings- och utvecklingsprojekt. Här presenteras en sammanfattning av kunskapssammanställningen. Sammanställningen i sin helhet finns i bilaga 5.

Processer, metoder och verktyg

Inventeringen har utgått från tre olika kategorier av arbetssätt: processer, metoder och verktyg. En process kan beskrivas som en kedja av aktiviteter för att hantera olika frågor utifrån hur de ska utföras och när. Metod är strategiska tillvägagångssätt som ska säkerställa att processen leder till utsatta mål. Verktyg kan definieras som olika instrument för att kunna nå och genomföra önskade mål och används under aktivitetsgenomförandet. Flera av de processer, metoder och verktyg som identifierats i sammanställningen är inte specifikt utarbetade för planering enligt PBL, men kan med mindre modifieringar anpassas till PBL-processer.

Exempel på olika typer av metoder som identifierats är förvaltningsövergripande samverkan, mellankommunal- och regional samverkan, tillämpning av certifieringssystem och olika metoder för att arbeta med uppföljning. Olika verktyg som inventerats är till exempel analysverktyg, strategiutvecklingsverktyg och dialogverktyg samt bedömningsverktyg.

Från ekologiskt fokus till socialt perspektiv

Av sammanställningen framkommer att forskningen i Sverige rörande hållbar fysisk planering gradvis har vidgats från att främst fokusera på ekologisk hållbarhet till att även omfatta mer av det sociala perspektivet. I praktiken tenderar dock kortsiktig ekonomisk tillväxt fortfarande att väga tyngst.

Stort fokus på dialog- och samverkansmetoder

Vid sidan av de formella samråden används idag många typer av dialog- och samverkansmetoder i kommunerna. Många forskningsprojekt har studerat för- och nackdelar med olika typer av dialog- och samverkansmetoder. Det har dock varit svårt att finna forskning som har studerat och kunnat visa på om eller när dialogen med medborgarna har lett till ökad hållbarhet.

Många pilotprojekt pågår men arbetssätten implementeras inte i någon större omfattning

Det pågår många pilotprojekt mellan praktiker och forskare om hållbar utveckling i fysisk planering. Detta bedöms på sikt innebära en successiv kunskapsutveckling inom området. Flertalet av forskningsprojekten behandlar dock endast delar av planeringsprocessen och/eller någon av hållbarhetsdimensionerna. Några få projekt hanterar planeringsprocessen integrerad med hållbarhetens alla dimensioner. Det krävs noggranna analyser och ett processorienterat ledarskap för att kunna integrera de tre hållbarhetsdimensionerna. Det finns processer, metoder och verktyg för att hantera sådana komplexa aktiviteter, men dessa tycks inte implementeras i någon större omfattning.

Hållbarhet är inte integrerat i kommunernas översiktsplaner

Generellt är hållbarhetsbegreppet inte särskilt väl utvecklat i kommunernas översiktsplaner. Tydliga ställningstaganden och konsekvenser saknas ofta. Vid framtagandet av denna kunskapssammanställning har det inte identifierats någon utvärderande forskning om hur integrationen av hållbarhetsaspekter hanteras i kommunernas praktiska planering. Det saknas därmed kunskap om hur processer, metoder och implementeringsverktyg fungerar i praktiken.

Många hinder för en hållbar stadsutveckling kan hanteras inom fysisk planering och genom implementering av befintlig kunskap

Delegationen för hållbara städer lyfte i sin slutrapport särskilt fram de hinder, som försvårar en nödvändig, snabb och långsiktigt hållbar omställning av städerna. Majoriteten av dessa problem är tydligt kopplade till fysisk planering. Många av dem bör därigenom kunna hanteras genom väl genomförd planering där kombinationer av metoder och verktyg används. Vissa hinder ligger dock utanför den fysiska planeringens påverkan.

En stor del av de hinder som delegationen för hållbara städer identifierat bedöms kunna övervinnas genom implementering av befintlig kunskap. En låg integrering av hållbarhetsaspekter i planeringen kan dels bero på bristande resurser, bristande kunskap men även avsaknad av incitament för beslutsfattare att prioritera långsiktiga hållbara lösningar över ensidigt och kortsiktigt projektfokus. Det finns metoder och verktyg för att öka medvetenhet och förståelse av hållbarhetsbegreppen såsom strukturerad brainstorming, strategiutvecklingsverktyg och metoder för mer sektorsöverskridande arbete. Detta borde kunna bidra till att övervinna hindret.

Ett annat hinder som delegationen pekat ut är att värden kopplade till människors livskvalitet och städernas attraktionskraft inte ges tillräcklig tyngd. Detta bör kunna lösas genom grundligare konsekvensbeskrivningar där antingen kvalitativa mått används eller ett kvantitativt värde tillskrivs mjuka tillgångar. Ett annat hinder som delegationen pekar på är ohållbara livsstilar och beteenden som bidrar till höga koldioxidutsläpp. Detta hinder kan delvis lösas genom god fysisk planering, som till exempel bidrar till att minska transportbehov och bidra till att göra trafikslag med lägre koldioxidutsläpp mer attraktiva. Beteendeförändring behöver dock generellt sett insatser som ligger utanför ramarna för fysisk planering.

En ökad social och rumslig uppdelning blir alltmer påtaglig inte minst i storstäderna. Detta har även utpekats som ett hinder av delegationen. Flera forskningsprojekt behandlar den sociala hållbarheten och hur den ska kunna stärkas. Fysisk planering har stor möjlighet att påverka åtminstone den rumsliga uppdelningen, vilket är en viktig förutsättning för att minska social segregation.

Referenslista

Tryckta källor

Boverket (2014). *Regionalisering av nationella mål, planer och program.*

Boverket (2014). *Sambandet mellan det regionala tillväxtarbetet och kommunernas översiktsplanering.*

Boverket (2011). *Sammanställning av nationella mål, planer och program av betydelse för fysisk samhällsplanering.*

Boverket (2014). *ÖP-resan – utvecklar dialogen om miljömålen.*

Elektroniska källor

Boverkets webbplats www.boverket.se

Delegationen för hållbara städers webbplats www.hallbarastader.gov.se

Statens offentliga utredningars webbplats <http://www.sou.gov.se/>

Bilagor

Bilaga 1

Planeringssystemets utveckling – med fokus på allmänna intressen, hållbar utveckling och målstyrning i PBL (Boverket)

Bilaga 2

Sammanställning av svar från nationella myndigheter gällande deras arbete med nationella mål av betydelse för fysisk samhällsplanering (Boverket)

Bilaga 3

Hållbar översiktsplanering delstudie 1: inventering av översiktsplaner (Sweco)

Bilaga 4

Hållbar översiktsplanering delstudie 2: intervjustudie (Sweco)

Bilaga 5

Hållbar utveckling i fysisk planering och PBL-processer - Kunskapssammanställning av processer, metoder och verktyg (LTU)

Boverket

Myndigheten för samhällsplanering,
byggande och boende

Box 534, 371 23 Karlskrona
Besök Karlskrona: Drottninggatan 18
Besök Stockholm: Karlavägen 108
Telefon: 0455-35 30 00
Webbplats: www.boverket.se